

ФУНДАМЕНТАЛ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF FUNDAMENTAL STUDIES

БОБОУМАРОВА Мунира Курбановна

Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси

магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13881066>

ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг жорий этилиши ва хуқуқий асосларининг ўзига хос хусусиятлари ва корреляциявий таҳлил усулидан фойдаланган ҳолда ўрганиб чиқилиб, тизим салоҳиятини оширишга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: прокурор назорати, прокуратура органлари, вояга етмаганлар, махсус хуқуқий мақоми принципи, превентив чоралар, халқаро стандарт, норматив-хуқуқий қоидалар.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЛЯ ВВЕДЕНИЯ ПРОКУРОРСКОГО КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

АННОТАЦИЯ

В данной статье с помощью метода корреляционного анализа исследуются реализация прокурорского контроля за исполнением законодательства в образовательных учреждениях и особенности его правовой основы, а также разрабатываются предложения, направленные на повышение потенциала системы.

Ключевые слова: прокурорский надзор, прокуратура, несовершеннолетние, принцип особого правового статуса, меры пресечения, международный стандарт, нормативные правовые положения.

LEGAL BASIS FOR THE INTRODUCTION OF PROSECUTOR'S CONTROL OVER LEGISLATIVE IMPLEMENTATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ANNOTATION

In this article, the implementation of the prosecutor's control over the implementation of legislation in educational institutions and the specific features of its legal basis are studied using the method of correlational analysis, and proposals aimed at increasing the potential of the system are developed.

Keywords: prosecutor's supervision, prosecutor's office, minors, principle of special legal status, preventive measures, international standard, regulatory legal provisions.

Сўнги йилларда таълим муассасаларида ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг аҳамияти ортиб бораётгани тўғри назорат тартиблари ва қонунчилик талабларга риоя этилишини таъминлаш учун кенг қамровли ҳуқуқий асослар зарурлигини таъкидлади. Бу таълим соҳасида ҳуқуқ-тартиботга риоя этилиши устидан назоратни амалга оширишда прокурорларнинг муҳим ролини кўрсатди. “Прокурор назорати” тушунчаси таълим муассасаларининг қонуний ва адолатли шароитларда ишлашини таъминловчи муҳим ҳуқуқий механизмдир. Ушбу назоратнинг ҳуқуқий асосларини тушуниш бир қанча сабабларга кўра жуда муҳимдир, уларнинг барчаси таълим тизимларининг яхлитлиги ва хавфсизлигини таъминлашда унинг аҳамиятини кўрсатиб ўтади.

Хусусан, прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини ўрганишнинг асосий сабабларидан бири унинг ўқувчилар, педагоглар ва таълим муассасаларида фаолият юритувчи барча ходимларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги роли ҳисобланади. Таълим муассасалари ўқувчилар ва ходимларга бевосита таъсир кўрсатадиган конституциявий ҳуқуқлардан тортиб, вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларигача бўлган кўплаб ҳуқуқий қоидалар билан тартибга солинади. Прокурор назорати ушбу ҳуқуқларга риоя этилишини таъминлайди, таълим тизимида шахсларнинг фаровонлигига хавф туғдириши мумкин бўлган ҳар қандай ваколатни суиистеъмол қилиш ҳолатларини олдини олади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, мазкур соҳада прокурор назоратини амалга оширишни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишга қаратилган бир нечта норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд бўлиб, уларнинг энг асосийси Конституция ҳисобланади.

Конституция юридик аҳамияти жиҳатидан энг муҳим ва бошқа қонун ҳамда қонуности ҳужжатлар учун асос бўлиб хизмат қилади. Дарҳақиқат, «Конституциявий нормалар, унда белгиланган қоидалар, принциплар мамлакат ҳуқуқий базасини ташкил этади» [1].

Жумладан, мамлакатимиз Конституциясида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори ва унга буйсунувчи прокурорлар амалга ошириши тўғрисидаги нормаларнинг белгиланиши ҳам умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга оширишда унинг ҳуқуқий асоси сифатида Конституциянинг ўрни бекиёслигини англатади.

Асосий қонун ўз моҳият - эътибори билан ҳар қандай демократик жамиятнинг бош белгиларидан бири бўлиб, унда инсон, шахс ва жамиятнинг ҳуқуқий жиҳатлари, давлат ҳокимиятининг тузилиши ва унинг идоралари фаолиятини ташкил этишнинг мезоний қоидалари ифода этилади.

Шу сабабли барча қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар Конституцияга мувофиқ чиқарилиши лозим бўлади. Бу борада, А.Очилов [2] нинг фикрича, «Ўзбекистон Конституцияси ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда олий юридик кучга эга ҳужжатдир». Ушбу фикрларга кўшилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси прокуратура органлари учун умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини амалга оширишда энг муҳим аҳамиятга эга ҳужжат ҳисобланади.

Хусусан, 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш йўли билан янги таҳрирда қабул қилинган Конституциямизнинг XIV боби «**Оила, болалар ва ёшлар**» деб номланиши, давлат ёшларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, экологик ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлаши, уларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши учун, уларнинг таълим олишга, соғлиғини сақлашга, уй-жойга, ишга жойлашишга, бандлик ва дам олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратишига оид нормаларнинг бош қомусимизда акс эттирилгани бугунги кунда умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим муассасалари ёшларига бўлган эътиборни кучайганини англатади.

Таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкил этишда, Ўзбекистон Республикасининг «Прокуратура тўғрисида»ги Қонуни бевосита ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Мазкур қонуннинг 3-моддасига асосан, прокуратура органларини ташкил этиш ва уларнинг фаолият юритиш тартиби, шунингдек уларнинг ваколатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, ушбу қонун ва бошқа қонун ҳужжатлари билан белгиланади [3].

Шунингдек, ушбу қонунда прокуратура органларининг асосий вазифалари, фаолиятининг асосий йўналишлари, қонунчилик ижроси устидан назорат, унинг предмети, қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга оширишда прокурорнинг ваколатлари белгилаб берилган.

Қайд этиш лозимки, таълим соҳаси кенг қамровли бўлиб, унга вояга етмаганлар, таълим муассасалари фаолиятини тартибга солишга оид қонун ва қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар прокуратура органларига кўшимча вазифа юклайди. Дарҳақиқат, таълим муассасалари фаолияти, балки, прокурор назоратининг барча йўналишларида қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга оширишда «Прокуратура тўғрисида»ги Қонун, унинг асосида қабул қилинган Бош прокурорнинг соҳавий буйруқлари бевосита ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Шунингдек, умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг бошқа ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик, Оила кодекслари, шу жумладан, Ўзбекистон Республикасининг «Прокуратура тўғрисида»ги (2001), «Таълим тўғрисида»ги (2020) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги (2017), «Ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга ошириш, мамлакатни модернизация қилиш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли ҳимоясини таъминлашда прокуратура органларининг ролини кучайтириш тўғрисида»ги (2017), «Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2019), «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги (2019), «Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги (2020) Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг «Ижтимоий ва иқтисодий қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини такомиллаштириш тўғрисида»ги (2017) буйруғи ва соҳага оид бошқа қонун ҳужжатларида ҳам белгиланган. Ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таълим соҳасидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солишда муҳим ўрин тутади.

Айниқса, Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 7 январдаги «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги, 2010 йил 29 сентябрдаги «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги Қонунлари вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини таъминлашда, уларнинг қаровсизлиги ва назоратсизлиги, ҳуқуқбузарлиги ва жиноятчилигига қарши курашишда алоҳида ўрин тутади.

Жумаладан, «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуннинг 4- ва 5-моддаларида боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, боланинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилиш, боланинг камситилишига йул куймаслик, боланинг шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш, болалар ҳуқуқлари ва имкониятларининг тенглигини таъминлаш, бола ҳуқуқлари кафолатларининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш каби бир қатор муҳим вазифалар давлат сиёсатининг асосий йўналишлари сифатида белгиланган бўлиб, ундан ташқари бола ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг ваколатлари келтирилган [4].

Н.Дўсмухамедова таъбири билан айтганда, «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонун халқаро ҳуқуқ нормалари асосида яратилар экан, БМТ Низоми барча давлатлар учун халқаро Конституция бўлгани каби, ушбу Қонун ҳам болалар учун ўзига хос Конституция вазифасини ўтайди [5]».

Бизнингча, мазкур Қонун таълим муассасалари ўқувчиларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш билан бир қаторда, соҳага доир қонунчиликни янада такомиллаштириш ва мустаҳкамлашга, уларнинг ҳуқуқларини таъминлаш борасида давлат идоралари фаолиятининг асосий йўналишларини белгилаб беришда аҳамиятли ҳисобланади. Дарҳақиқат, юқорида таъкидлаб ўтилган қонуннинг таълим муассасаларида қонунларнинг бир хилда бажарилишини таъминлашдаги аҳамияти юқори бўлиб, у орқали мазкур муассаса ўқувчиларининг кўплаб ҳуқуқлари давлат томонидан кафолатланади.

Фикримизча, ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда таълим ёшидагиларга нисбатан татбиқ этилган кафолатлар, уларнинг **махсус ҳуқуқий мақомидан** келиб чиқиб белгиланган. Шу боис, бола ҳуқуқлари кафолатларини таъминлаш, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга ошириш умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим ёшидаги болаларнинг **махсус ҳуқуқий мақоми принципи** асосида амалга оширилиши лозим.

Таълим муассасалари ёшларининг ҳуқуқий манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича қонун ҳужжатлари устидан алоҳида ҳуқуқий мақом тамойили асосида назоратни амалга оширишга қаратилган бир қанча халқаро ҳужжатлар (Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги конвенцияси [6] энг асосийларидан бўлиб, унда болалар алоҳида муайян ҳуқуқларга эга шахслар сифатида тан олинади.

Бундан ташқари, «Болаларни сотиш, фоҳишабозлик ва болалар порнографияси бўйича Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги конвенция [7], Халқаро Меҳнат Ташкилотининг (ХМТ) 182-сонли конвенцияси [8], Европа Кенгашининг «Болаларни жинсий эксплуатация ва жинсий зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги конвенцияси [9], «Бола ҳуқуқлари ва фаровонлиги бўйича Африка Хартияси [10] «Осиё минтақасида болаларни ҳимоя қилиш бўйича декларация [11]» мавжуд бўлиб, уларнинг барчасида вояга етмаганларнинг ўзига хос заиф томонларини ва мослаштирилган ҳимоя ҳамда қўллаб-қувватлаш заруриятини тан оладиган махсус ҳуқуқий мақом тамойилларини алоҳида **халқаро стандарт** сифатида таъкидланади.

Мазкур ҳолатларнинг халқаро стандарт сифатида тан олинishi таълим ёшидаги вояга етмаганларнинг бошқаларга нисбатан кўшимча кафолатларга мухтож эканлиги билан бевосита боғлиқдир.

Жамият эҳтиёжлари ривожланиб бориши билан, мамлакатимиз қонунчилик тизими такомиллашиб бормоқда. Хусусан, вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг янги институтлари жорий қилинмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 9 августдаги «Бола ҳуқуқларининг кафолатларини таъминлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6275-сонли Фармони вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ҳамда кафолатларини, улар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар содир этилишини олдини олишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур Фармонга асосан, Олий Мажлиснинг Бола ҳуқуқлари бўйича вакили институтини таъсис этилди ҳамда вояга етмаганлар ишлари бўйича республика идоралараро комиссияси, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳамда туман (шаҳар) идоралараро комиссиялари тегишлича Болалар масалалари бўйича миллий комиссия, Болалар масалалари бўйича Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳамда туман (шаҳар) комиссиялари этиб қайта ташкил этилди.

Хусусан, Болалар масалалари бўйича миллий ҳамда ҳудудий комиссиялар таркибига Бош прокурор ўринбосари ва тегишли ҳудуд прокурорлари киритилди.

Ушбу ислохотлар вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мамлакатимиз ижтимоий ҳаётининг муҳим соҳаларидан бири эканлигини кўрсатади ҳамда алоҳида ҳуқуқий тартибга солиш ва назоратни амалга ошириш лозимлиги ҳақидаги фикрларимизни тасдиқлайди. Фикримизча, вояга етмаганлар ишлари буйича идоралараро комиссиялар фаолиятининг қайта ташкил этилганлиги вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда, соҳада қонун ҳужжатлари ижросини сифатли таъминлашда муҳим ўрин тутаяди. Зеро, комиссия фаолияти қайта ташкил этилгунга қадар, прокуратура органлари томонидан 2021 йилнинг **январь-октябрь** ойларида ўтказилган текширишларда 800 га яқин қонун бузилиши ҳолатлари аниқланган бўлиб, прокурор протестига кўра 100 га яқин қонунга зид ҳужжатлар бекор қилинди, 200 дан ортиқ қонунга зид ҳужжатлар эса ўзгартирилган.

Юқорида таъкидлаб ўтилган Фармон билан Вазирлар Маҳкамаси шуъбаси ва Вазирлар Маҳкамаси котибиятининг ҳудудий тузилмаларига ишга, қоида тарикасида, биринчи навбатда «психология», «юриспруденция» ва «ижтимоий» соҳалар буйича олий маълумотга эга бўлган фуқаролар қабул қилиши белгиланди. Эътироф этиш лозимки, мазкур ўзгаришлар вояга етмаганлар ҳуқуқлари кафолатларининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга хизмат қилади.

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий асослар жамият ҳаётининг турли жабҳаларини, жумладан, таълим соҳасини бошқариш асосларини ўрнатувчи асосий устунлар бўлиб хизмат қилади. Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари фаолиятида мазкур ҳуқуқий асослар прокурорлар томонидан қонун ҳужжатлари ижроси устидан назоратни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Хусусан:

Биринчидан, ҳуқуқий асослар таълим муассасалари устидан прокурор назоратини тўғри ташкил этишда пойдевор бўлиб хизмат қилади. Улар таълим муассасалари амал қилиши керак бўлган қонунлар ва қоидаларни белгилайди. Худди шу маънода, прокурорлар ушбу ҳуқуқий асосларни аниқ тушунган ҳолда таълим муассасалари ўз фаолиятида қонунчилик талабларига амал қилиши устидан назоратни амалга оўиради. Бу мазкур институтлар фаолиятида адолат, шаффофлик ва жавобгарликни таъминлайди.

Иккинчидан, таълим муассасалари турли қонунчилик талабларига, жумладан, ўқувчилар хавфсизлигига, давлат таълим стандартлари, ўқув режа ва дастурларига, молиявий тартиб-қоидаларга риоя қилишлари керак. Қонуний асослар прокурорларга қонун ҳужжатларига мувофиқликни текшириш учун пухта текширишлар ва баҳолашлар ўтказиш имконини беради.

Учинчидан, прокурорлар назоратни ҳуқуқий асослар орқали амалга ошириб, таълим соҳасида қонун устуворлигини таъминлашга салмоқли ҳисса қўшмоқда. Бу таълим муассасаларининг қонунчилик ҳужжатларига қатъий амал қилган ҳолда фаолият юритишини ва номақбул таъсир ёки коррупциянинг олдини олишини таъминлайди.

Тўртинчидан, ҳуқуқий асослар таълим муассасалари фаолиятини доимий такомиллаштириш учун замин яратади. Қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни мунтазам кўриб чиқиш ва янгилаш орқали қонунчилик базаси таълим соҳасининг ўзгарувчан эҳтиёжларига мослаштириши мумкин.

REFERENCES. ИҚТИБОСЛАР. СНОСКИ.

1. Комилов А. Прокурор назорати амалиётида протест келтириш билан боғлиқ айрим масалалар // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси Ахборотномаси, 2021, №2 (46) – Б. 54.
2. Очилов А. Келажак бугундан бошланади // “Бола ҳуқуқларини таъминловчи бошқарув органларининг ҳуқуқий моҳияти ва уни такомиллаштириш истикболлари” мавзусидаги республика халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. - Т.: “RELY PRINT” нашриёти, 2012. – Б. 74.
3. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 03/23/829/0208-сон. (мурожаат вақти: 12.05.2024 й.).
4. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 03/23/829/0208-сон. (мурожаат вақти: 12.05.2024 й.).
5. Дўсмухамедова Н. Ўзбекистон миллий қонунчилигида боланинг ҳуқуқий мақоми // Вояга етмаганлар ва ёшларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизими: муаммолар ва ечимлар мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. - Т.: KONSAUDITINFORM-NASHR нашриёти, 2008. – Б. 278.
6. <https://www.savethechildren.org.uk/content/dam/gb/reports/humanitarian/uncrc19-summary2.pdf>. (мурожаат вақти: 15.05.2023 й.).
7. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/crc-sale.pdf>. (мурожаат вақти: 15.05.2024 й.).
8. <https://www.ilo.org/dyn/> (мурожаат вақти: 15.05.2024 й.).
9. <https://rm.coe.int/1680084822>. (мурожаат вақти: 15.05.2024 й.).
10. <https://bit.ly/3QgJrRp>. (мурожаат вақти: 15.05.2024 й.).
11. <https://bit.ly/3OfPhkn>. (мурожаат вақти: 15.05.2024 й.).